

تحلیل الگوی کالبدی فضایی مسکن بومی مبتنی بر نظام‌های کالبدی و عملکردی در مناطق پیراشهری بندرعباس

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۷/۲۷

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۰۶

صفحات: ۱۶۴-۱۴۷

سعید رستمی؛ دانشجوی دکتری گروه معماری و شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران.
علی اکبر حیدری؛ استادیار گروه عمران، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.
یعقوب پیوسته گر؛ دانشیار گروه معماری و شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران.

چکیده

گونه‌شناسی مسکن یکی از بهترین شیوه‌های آگاهی از سبک زندگی، نوع معیشت، محیط‌زیست و تفکر آمیخته به ذوق و هنر انسان‌ها در زمان‌های مختلف است. در مطالعات گونه‌شناسی به دسته‌بندی نمونه‌ها بر اساس معیارهای مشترک پرداخته می‌شود که این معیارها می‌توانند شکلی و یا مرتبط با عملکرد بنا باشد. اگرچه تاکنون پژوهش‌های مختلفی در ارتباط با گونه‌شناسی معماری بومی نقاط مختلف ایران انجام گرفته است؛ اما این در حالی است که معماری بومی روستاهای استان هرمزگان کمتر از این موضوع سهم برده‌اند. در این ارتباط روستاهای پیراشهری بندرعباس به عنوان قطب جمعیتی، سیاسی و اجتماعی استان از اهمیتی دوچندان برخوردار است. بر همین اساس در این پژوهش موضوع گونه‌شناسی خانه‌های بومی روستاهای پیراشهری بندرعباس بر اساس دو نظام شکلی و کارکردی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. پژوهش از نوع کیفی است؛ در گردآوری داده‌ها از روش پیمایش میدانی و در تحلیل داده‌ها از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. در گام نخست کلیه روستاهای این حوزه شناسایی و در چهار منطقه جغرافیایی شامل روستاهای شمال، شرق، غرب و مرکز شهرستان دسته‌بندی شدند؛ سپس از این میان روستاهای که دارای بافت بارز بودند و در شعاع ۱۵ کیلومتری پیراشهری بندرعباس قرار داشتند، ۱۴ روستا انتخاب و از هر روستا ۴ واحد مسکن بومی برداشت شد. نتایج تحقیق حاکی از وجود تفاوت در روستاهای مناطق غربی با روستاهای سایر نقاط از منظر روابط فضایی و نیز تنوع عملکردی بود؛ به نحوی که در روستاهای نواحی غربی به دلیل تمکن مالی بیشتر ساکنین، تنوع فضاها بیشتر و روابط فضایی از سلسله‌مراتب بیشتری برخوردار است؛ همچنین در نواحی شرقی شهرستان که مردم پیش‌تر سابقه زندگی عشایری داشته‌اند، الگوی مسکن تا حد زیادی مشابه ساختار کپر است که از جمله مهم‌ترین نمود این موضوع، عدم وجود حیاط و یا پیش‌خان در ورود به خانه است.

واژه‌های کلیدی:

معماری بومی،
مسکن روستایی،
پیراشهری بندرعباس،
نظام عملکردی، نظام
کالبدی.

روستا گونه‌ای از استقرار جغرافیایی، طبیعی و اجتماعی است که با مجموعه‌ای از فعالیت‌های زیستی در ارتباط بوده و با سکونت و مسکن ارتباطی مستقیم دارد (Rapaport, 1969: 134). افراد در این بستر امکان تأمین بیشتر مایحتاج سالانه خود را داشته و معیشت آن‌ها مبتنی بر بستر طبیعی و امکانات موجود در محیط است (معقولی و احمدزاده، ۱۳۹۶ به نقل از سرتیپی پور، ۱۳۸۸: ۴). روستا در عالم واقع یک پدیده واحد است و اجزای فرهنگی، اقتصادی، زیست‌بومی، اجتماعی و ... آن را نمی‌توان تفکیک کرد زیرا جامعه آن را مردمی تشکیل داده‌اند که شغل و تولیدات ویژه، روابط تعیین شده و باورها و اعتقادات مخصوص به خود را دارند و در محیط جغرافیایی خاصی نیز زندگی می‌کنند (رحیمی پور و دیگران، ۱۳۹۹ به نقل از زرگر، ۱۳۹۳: ۳۱).

مسکن به عنوان عمده‌ترین عنصر تشکیل دهنده بافت‌های روستایی، بیانگر کیفیت استفاده از مکان و محیط و تأثیر اقتصاد و معیشت، سنت‌ها و هنجارهای حاکم بر جوامع روستایی است (سرتیپی پور، ۱۳۸۴: ۴۸). مهم‌ترین و بارزترین مشخصه مسکن و معماری روستایی که آن را از مسکن شهری متمایز می‌کند، داشتن عملکرد زیستی و معیشتی به صورت توأمان و هماهنگی این دو مجموعه با یکدیگر است. به همین دلیل در روستاها، مسکن ضمن پاسخگویی به نیازهای سکونتی ساکنین خود، حلقه‌ای از نظام تولید روستا را نیز در برمی‌گیرد (قاسمی و رستمعلی‌زاده، ۱۳۹۵: ۷۵). معماری خانه روستایی بسیار ساده و آرام است؛ اما در کمال بی‌پیرایگی بسیار پیچیده است. سادگی در چهره‌ای گلین، هم‌رنگ و فارغ از تضاد بافت روستا نمود دارد (اکرمی، ۱۳۹۰: ۲۵). زندگی روستایی نوع خاصی از زندگی است که نیاز به نوع پیچیده‌ای از مسکن تحت عنوان مسکن روستایی دارد؛ زیرا نه تنها باید نیازهای ضروری و روزمره یک زندگی را برطرف نماید بلکه باید پاسخگوی نیازهای فضایی و معیشتی روستائیان نیز باشد؛ چراکه آن‌ها بخشی از فعالیت‌های اقتصادی خود را درون خانه انجام می‌دهند (آبرون و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۱).

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های معماری روستایی به عنوان گونه‌ای از معماری بومی، توجه به طراحی منطبق با نیازهای فطری مردم، محیط و فعالیت‌های روزمره آن‌ها مانند نوع فضاهای معیشت مردم است. به اعتقاد اولیور معماری بومی در کل دنیا برخاسته از نیازهای ساکنین، هماهنگ با ارزش‌ها، اعتقادات، اقتصاد، روش زندگی، و فرهنگ سازندگان است که در طول زمان، متناسب با نیازها و شرایط، تغییر و یا توسعه می‌یابد (Oliver, 2007: 66). مصداق‌های معماری از هم‌نشینی فضاهای زیستی و معیشتی در این نوع مسکن، عمق توجه نسبت به زندگی مردم و نیازهای آن‌ها است که فضای کالبدی را با داستان زندگی مردم هماهنگ و آن را ایجاد نموده است (جام کسری، ۱۳۸۹). چنین نگاهی به زندگی و توجه به نیازها و هماهنگی با محیط طبیعی منجر به شکل‌گیری اشکال مختلف مسکن شده است (سرتیپی پور، ۱۳۹۰: ۳). معماری بومی به خوبی به اصالت زندگی و پتانسیل‌های محیطی آگاه بوده و به جای بی‌توجهی به نیازهای زندگی و مبارزه با متغیرهای جغرافیایی، در هماهنگی با آن‌ها شکل گرفته است. خانه‌های روستایی که مصداق خوب این نوع معماری هستند، دارای اصول نسبتاً ثابت و پایداری هستند که به راحتی دستخوش دگرگونی قرار نمی‌گیرد (سرتیپی پور، ۱۳۸۴: ۴۷).

واژه تیپولوژی یا گونه‌شناسی در فرهنگ غربی از ریشه کلمه "تایپ" گرفته شده است. این واژه نیز خود برگرفته از ریشه یونانی "تپس" و "تپیس" در زبان لاتین است. در زبان انگلیسی معادل واژه‌های «مدل، نمونه، فرم، دسته، نماد و ویژگی» قرار دارد. در تعاریف علمی به‌طور کلی گونه به‌نوعی از دسته‌بندی اطلاق می‌شود که در آن تعدادی از اشیا

مختلف بر اساس یک یا یکسری از ویژگی‌های مشترک سازمان‌دهی می‌شوند و علمی که به شناخت و تحلیل گونه‌ها می‌پردازد، "گونه‌شناسی" نام دارد (معماریان و دهقانی تفتی، ۱۳۹۷: ۲۲). از نظر جان لنگ، گونه‌شناسی، دسته‌بندی نمونه‌ها بر اساس عملکردی است که در خود جای می‌دهند. طرح‌های محیط و منظر، ساختمان‌ها و طرح‌های شهری می‌توانند بر طبق مقاصد مشترک یا ساختار فرم آن‌ها دسته‌بندی شوند (Lang, 1987: 121). کریستوفر الکساندر نیز صراحتاً الگو را چیزی می‌داند که حل مسئله می‌کند و مطلوب است. وی معتقد است اگر الگو چیزی عینی در عالم است، ترکیبی یکپارچه از فعالیت و فضا است که بارها و بارها خود را در هر جای مفروض تکرار می‌کند و هر بار ظهوری اندک متفاوت دارد (Alexander et al, 1987: 32).

پیشینه گونه‌شناسی در پژوهش‌های معماری به بیش از دو هزار سال پیش در آثار ویتروویوس قابل مشاهده است. وی در اثر مشهور خود تحت عنوان ده کتاب معماری، گونه‌های مختلف بناهای یونانی شامل خانه‌ها، معابد و ساختمان‌های عمومی را دسته‌بندی نمود (معماریان و طبرسا، ۱۳۹۲: ۱۰۴). امروزه مطالعات گونه‌شناسی به‌عنوان یکی از شاخه‌های اصلی در پژوهش‌های معماری شناخته می‌شود که در این ارتباط گونه‌شناسی الگوهای بومی مسکن یکی از رایج‌ترین این پژوهش‌ها است. این مطالعات در بخش‌های مختلف کشور به‌ویژه در ارتباط با مسکن روستایی به‌وفور انجام گرفته است؛ اما این در حالی است که تاکنون پژوهش‌مدونی در ارتباط با گونه‌شناسی الگوهای بومی مسکن روستایی در استان هرمزگان انجام نگرفته است. تنها نمونه انجام گرفته در این خصوص می‌توان به کتاب گونه‌شناسی خانه‌های روستایی استان هرمزگان اشاره نمود که در این کتاب، بخش‌هایی از معماری روستاهای استان هرمزگان از منظر معماری، سازه و مصالح مورد بررسی قرار گرفته‌اند (امینیان و دیگران، ۱۳۹۲). همچنین در پژوهشی دیگر، گونه‌شناسی بادگیرهای استان هرمزگان مورد بررسی قرار گرفته است که در این پژوهش عنصر بادگیر به‌عنوان یک المان هویتی در ساختمان‌های مسکونی سکونت‌گاه‌های حاشیه دریا مورد بررسی قرار گرفته است (شهبازی احمدی، ۱۳۹۲). به‌جز موارد عنوان شده در فوق، تقریباً هیچ پژوهشی به موضوع گونه‌شناسی خانه‌های بومی روستاهای پیراشهر بندرعباس به‌عنوان مرکز استان از منظر نظام عملکردی و کالبدی نپرداخته است و لذا همین موضوع بداعت تحقیق حاضر را بیش از پیش نمایان می‌نماید.

در موضوع گونه‌شناسی مسکن، موضوع اصلی بررسی تأثیر عوامل محیطی (اعم از عوامل طبیعی و یا انسانی) بر مسکن به‌عنوان محل تعامل و یا تقابل عوامل مذکور است. این نگرش ریشه در رابطه علت و معلولی مادی داشته و به دنبال تفکیک عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسکن و مقایسه میزان اثرات هر یک بر ایجاد گونه‌ها و درنهایت گونه‌بندی مسکن بر اساس عوامل مؤثر و یا مؤثرترین عوامل است (راهب، ۱۳۹۴: ۱۲). این موضوع در مسکن روستایی که علاوه بر عملکرد زیستی دارای عملکردهای معیشتی و خدماتی نیز هستند، و واکنش این نیروها در کنار عوامل اجتماعی و فرهنگی منجر به شکل‌گیری گونه‌های مختلفی از سکونت‌گاه در یک جغرافیای ثابت می‌شود، دارای اهمیتی دوچندان است. با این حال سکونت‌گاه‌های روستایی نیز مانند هر پدیده دیگری در معرض تحول و دگرگونی هستند و این دگرگونی‌ها از یک‌سو می‌تواند رمز توسعه آن‌ها برای آینده به شمار آید (میرریاحی، ۱۳۹۰: ۱۰۵) و از سوی دیگر با انجام نوسازی در بافت‌های روستایی، منجر به نابودی چنین آثار غنی و ارزشمندی از پیکر معماری این سکونت‌گاه‌ها

شود. بنابراین ضرورت پرداختن به مطالعات پایه‌ای در حوزه گونه‌شناسی آثار معماری روستایی می‌تواند گامی مؤثر در حفظ، مستندنگاری این آثار ارزشمند به شمار آید.

اگرچه برای گونه‌شناسی می‌توان یک تعریف واحد ارائه داد اما در عمل، ابعاد گونه‌شناسی بسته به نگاه محققین می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد. برخی از محققین گونه‌شناسی را بر اساس نوع مصالح و گروهی دیگر بر اساس شکل پلان و یا شکل پوشش انجام داده‌اند؛ گروهی بر اساس عناصر اقلیمی و گروهی دیگر بر اساس الگوهای نما و تعداد طبقات به موضوع پرداخته‌اند. بنابراین به نظر می‌رسد بسته به رویکرد پژوهش، زمینه‌های مختلف گونه‌شناسی در معماری می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد. با این توضیح پژوهش حاضر سعی بر آن دارد مسکن بومی روستایی پیراشهر بندرعباس را بر اساس دو نظام کالبدی و کارکردی مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. بنابراین هدف اصلی در پژوهش حاضر، تحلیل معماری بومی روستایی شهرستان بندرعباس بر اساس الگوهای کالبدی و عملکردی جاری در آن‌ها است. بر همین اساس سؤال پژوهش به این صورت قابل طرح است:

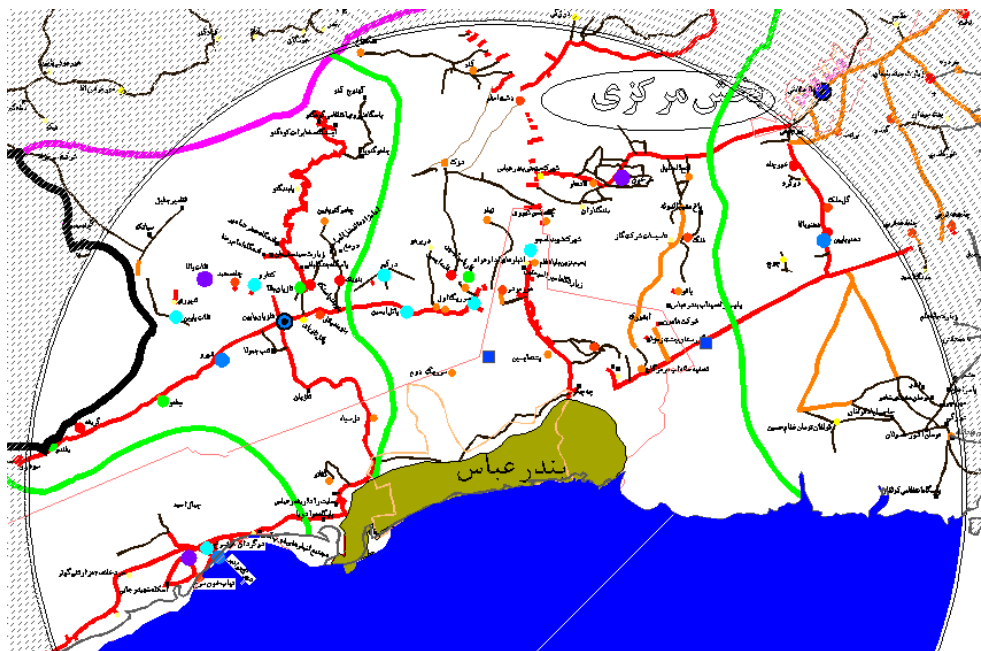
- الگوی معماری بومی روستاهای پیراشهر بندرعباس از منظر نظام کالبدی دارای چه ویژگی‌هایی است؟
- الگوی معماری بومی روستاهای پیراشهر بندرعباس از منظر نظام کارکردی دارای چه ویژگی‌هایی است؟

روش‌شناسی

همان‌گونه که پیش‌ازین عنوان شد هدف اصلی در این پژوهش، تحلیل گونه‌شناختی خانه‌های بومی روستایی پیراشهر بندرعباس بر اساس دو نظام کالبدی و کارکردی است. بر همین اساس جامعه آماری در این تحقیق شهر بندرعباس و نمونه‌های هدف شامل روستاهایی است که تا شعاع ۱۵ کیلومتری پیرامون بندرعباس قرار داشته و دارای رابطه متقابل با این شهر می‌باشند. از آنجا که تعداد نمونه‌های موجود در شعاع مذکور پیرامون شهرستان بندرعباس زیاد بودند بر همین اساس به منظور انتخاب نمونه‌های موردی فرایندی به شرح زیر انجام گرفت:

آماده‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود:

این مرحله شامل ورود داده‌های اولیه (خام) در نرم‌افزار Excel به منظور ایجاد بانک اطلاعاتی از روستاها و واحدهای مسکونی درون آن‌ها و نیز اطلاعات جمعیتی ساکنین آن‌ها در پیرامون بندرعباس است. در این دسته‌بندی روستاهای خالی از سکنه حذف شدند و در نهایت ۳۷ روستا در شعاع ۱۵ کیلومتری بندرعباس شناسایی شد. پس از ورود اطلاعات و کنترل تصادفی داده‌ها، ماتریس اطلاعات حاصل به منظور ادامه مراحل مدیریت اطلاعات و آماده‌سازی نهایی به نرم‌افزار SPSS انتقال داده شد و با استفاده از دستور Compute و Recode، برخی از داده‌ها کدبندی مجدد شد و حسب مورد شاخص‌های تلفیقی و ترکیبی محاسبه شدند.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی روستاهای پیراشهر بندرعباس تا شعاع ۱۵ کیلومتر

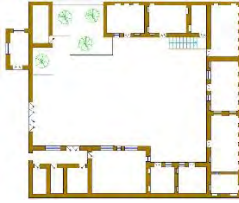

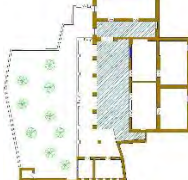

- تحلیل و فرآوری داده‌ها:

از آنجا که مسئله اصلی در پژوهش حاضر، گونه‌شناسی خانه‌های بومی روستاهای پیراشهر بندرعباس است لذا مهم‌ترین معیار برای غربالگری روستاها، دارا بودن بافت سنتی و داشتن حداقل سه خانه با الگوی معماری بومی در آن‌ها بود. بر همین اساس روستاها مورد غربال قرار گرفت که از این تعداد ۱۴ روستا از این شرایط برخوردار بود. در مرحله بعد از هر روستا تعداد ۴ خانه مورد برداشت کامل قرار گرفت. بنابراین در مجموع ۵۶ خانه به‌عنوان نمونه موردی انتخاب گردید که پلان‌های آن‌ها ترسیم و ویژگی‌های کلی در ارتباط با کالبد و عملکردهای جاری در آن‌ها استخراج و به‌صورت گزارش تهیه شد. در ادامه تعدادی از این خانه‌ها و توصیف ویژگی‌های کالبدی و عملکردی آن‌ها به‌عنوان نمونه در مقاله ارائه شده است.

جدول ۱. نمونه خانه‌های بررسی شده در سطح روستاهای پیراشهر بندرعباس و توضیحات توصیفی از ویژگی‌های عملکردی و کالبدی آن‌ها

	<p>این خانه با ۵۰ سال قدمت یکی از قدیمی‌ترین و زیباترین خانه‌هایی است که در روستای دیوان قرار گرفته است. مهم‌ترین ویژگی‌های این خانه شامل سازمان‌دهی حیاط مرکزی و درون‌گرایی، دسترسی مستقیم فضاها از ایوان، استفاده از بادگیر به‌عنوان یک نشانه و المان تزئینی علاوه بر خاصیت اقلیمی آن، توجه فراوان به حریمیت که ریشه در فرهنگ و عقاید مردم منطقه دارد، نمود شیوه زندگی دسته‌جمعی اهالی در نحوه سازمان‌دهی فضاها و ایجاد فضای پیش ورودی و سکو جهت نشستن اشاره نمود.</p> <p>مصالح استفاده‌شده در این بنا و واحدهای مشابه از سنگ و چوب است که مصالح بومی منطقه به شمار می‌رود. تزئینات خاصی در بنا مشاهده نمی‌شود ولی ایوان ستون‌دار مقابل فضاها، حجم ساده و مکعبی بنا و استفاده از بادگیر، از مهم‌ترین عناصر فضایی بنا به شمار می‌روند.</p>	روستای بوستانو
--	---	----------------

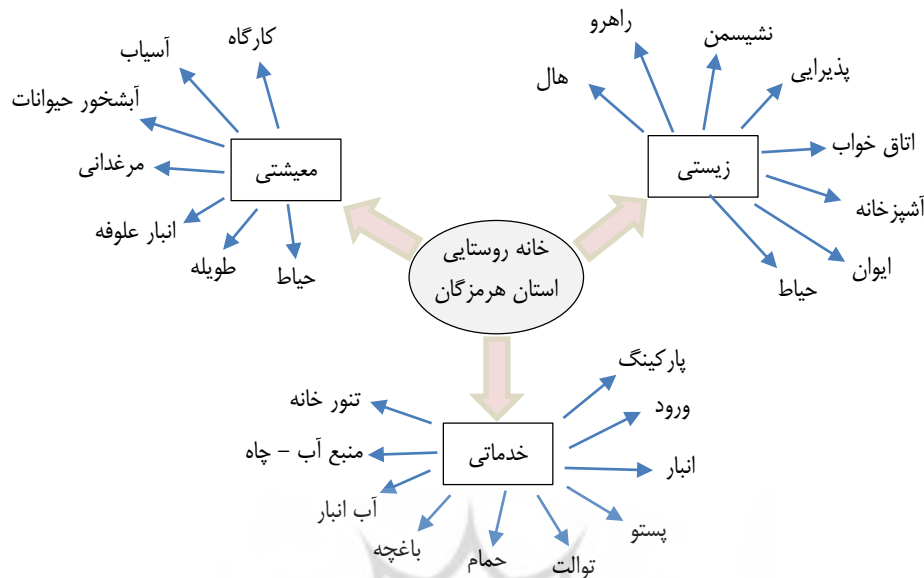
	<p>این بنا در زمینی به مساحت ۶۲۴ مترمربع با زیربنای ۳۷۲ مترمربع ساخته شده و یک خانوار را در خود جا داده است. حیاط این بنا عملکرد زیستی داشته و عملکرد معیشتی آغل در گوشه بنا ساخته شده است که دسترسی به آن از خارج از بنا صورت می‌گیرد. ساختمان دارای سه بخش عمده می‌باشد که بخش شمالی شامل فضاهای زیستی و خدماتی چون اتاق خواب، حمام، انبار و اتاق بادگیر با ایوانی مقال آن است؛ بخش دوم شامل عملکردهای زیستی نیمه خصوصی مثل فضاهای پذیرایی زنانه و مردانه است که در ضلع شرقی بنا قرار گرفته است و در نهایت بخش سوم شامل عملکردهای زیستی، خدماتی و معیشتی است که در ضلع جنوبی سایت واقع شده است. در این بنا تفکیک عملکردها به خوبی انجام گرفته و فضاهای زیستی، خدماتی و معیشتی تداخلی با یکدیگر ندارند. یکی از ویژگی‌های خاص این بنا تفکیک بخش‌های عمومی و خصوصی از یکدیگر است که در قالب یک پذیرایی زنانه و مردانه در ضلع شرقی مشاهده می‌شود. ایوان واقع در نمای شمالی هم عملکرد فضای تقسیم و هم به عنوان فضایی جهت نشستن است. فضای تقسیم هال در ضلع جنوبی و اتاق مخصوص چاه از دیگر عملکردهای این بنا هستند.</p>	<p>روستای پشه ائسین</p>
	<p>این خانه با الگوی حیاط مرکزی و در دو طبقه ساخته شده است که در طبقه همکف به دلیل عملکرد معیشتی و خدماتی، با ایجاد حداقل بازشو، نیاز به کوران را تا حد زیادی کاهش داده است؛ این در حالی است که در طبقه اول که به از آن به عنوان فضای زیستی استفاده می‌شود، با ایجاد ۱۰ بازشو روبروی یکدیگر سعی در ایجاد بیشترین میزان کوران ممکن را نموده است. دسترسی فضاها در این بنا از طریق حیاط بوده و با کاشت درختان در باغچه سعی در ایجاد سایه‌اندازی بیشتر بر روی بنا و بازشوی آن نموده است.</p>	<p>روستای دشت امام</p>
	<p>این خانه در بافت قدیمی روستا واقع شده و از لحاظ ویژگی‌های اقلیمی دارای اهمیت بالایی است. پلان بنا به صورت تقریباً دوطرفه و لکه‌های ساختمانی به تفکیک زیستی و خدماتی در سه بخش سایت قرار دارند. بخش زیستی در ضلع شمالی قرار دارد که دارای کشیدگی در جهت شرقی-غربی است و ایوانی در نمای جنوبی آن دیده می‌شود که مانع از تابش مستقیم آفتاب به داخل فضاها می‌شود. یکی دیگر از ویژگی‌های اقلیمی بنا، هال صلیبی آن است که با تعبیه بازشوهایی در بازوهای آنو بادگیر در یک طرف آن، جریان شدید هوا در فضا ایجاد کرده است. پنجره‌های بنا مانند اکثر خانه‌های این اقلیم دارای بازشوهایی روبروی هم هستند که در تعدیل هوای منطقه و کاهش رطوبت تأثیر بسزایی دارند. اکثر بازشوهایی بنا در ضلع جنوبی و حداقل بازشوها در ضلع شرقی قرار دارند.</p>	<p>روستای آشورک</p>
	<p>این خانه از جمله خانه‌هایی است که از نظر ویژگی‌های اقلیمی حائز اهمیت است. بنا دارای کشیدگی شمالی-جنوبی بوده و جبهه اصلی بنا رو به غرب قرار دارد. بازشوهایی بنا اکثراً به صورت در و پنجره روبروی هم تعبیه شده‌اند که در ایجاد کروان هوا و عدم ایجاد رطوبت در بنا تأثیر بسزایی دارند. قرارگیری ایوان در مقابل بخش زیستی مانع از تابش مستقیم آفتاب به درون این فضاها شده است. همچنین ایجاد اتاق بادگیر در این خانه یکی دیگر از راهکارهای اقلیمی ایجاد آسایش در بنا با کمک تهویه عبوری است.</p>	<p>روستای نیمه کار</p>
	<p>این خانه دارای تنوع عملکردی بسیار زیادی است. عملکردهای زیستی بنا شامل پذیرایی در بدو ورود، اتاق نشیمن، اتاق خواب (که کاربری نشیمن دارد) و یک آشپزخانه می‌باشد. حیاط بنا دارای عملکرد زیستی بوده و عملکردهای معیشتی آن دارای دسترسی مجزا می‌باشد. انبارهای بنا دودسته هستند که دسته اول انبارهایی جهت نگهداری وسایل زندگی بوده و دسته دوم انبارهایی متعلق به بخش معیشتی هستند که در جبهه غربی بنا با ورودی و حیاط مجزا ساخته شده‌اند. در طبقه اول بنا عملکردهایی چون آشپزخانه، اتاق نشیمن تابستانی و انبار مشاهده می‌شود.</p>	<p>روستای چه چکور</p>

یافته‌های تحقیق

با توجه به چارچوب ساختاری مقاله در این بخش به تحلیل ساختار معماری خانه‌های روستایی شهرستان بندرعباس بر اساس ویژگی‌های عملکردی، ویژگی‌های شکلی و الگوهای اقلیمی پرداخته می‌شود.

- تحلیل نظام عملکردی خانه‌ها

با توجه به برداشت‌های صورت گرفته در الگوی معماری خانه‌های روستایی پیراشهر بندرعباس، فضاهای موجود در این خانه‌ها بر اساس ماهیت عملکردی آن‌ها در سه دسته زیستی، خدماتی و معیشتی قابل تقسیم هستند:

شکل ۲. فهرست ریز فضاهای موجود در نظام پیکره‌بندی خانه‌های روستایی استان هرمزگان

در خانه‌های روستایی استان هرمزگان مانند خانه‌های موجود روستاهای سایر نقاط ایران، فضای تک عملکردی به‌ندرت یافت می‌شود و معمولاً فضاهای خانه به‌عنوان اتاق شناخته می‌شوند. به‌عنوان مثال یک اتاق در خانه‌های روستایی استان هرمزگان هم می‌تواند به‌عنوان نشیمن و خواب خانواده و هم به‌عنوان اتاق پذیرایی مورد استفاده قرار گیرد. طبیعتاً هر چه تعداد اتاق‌های خانه کمتر باشد، چنین انعطاف‌پذیری عملکردی نیز بیشتر قابل مشاهده است؛ به‌نحوی که در روستاهای بخش‌های مرکزی، شرقی و شمالی استان، به‌واسطه محدود بودن تعداد اتاق‌ها، شاهد چنین تنوع‌پذیری در استفاده از فضاها هستیم. این در حالی است که در روستاهای موجود در بخش‌های غربی و نواحی ساحلی جنوبی به دلیل گستردگی بیشتر خانه‌ها و نیز تعدد اتاق‌ها، بیشتر شاهد تعرف مشخص‌تری از عملکرد فضا هستیم (امینیان و دیگران، ۱۳۹۰).

پیش از آنکه به تحلیل عملکردی خانه‌های روستایی در سطح شهرستان بپردازیم، ضروری است مهم‌ترین فضاهایی که در نظام عملکردی خانه‌های روستایی استان هرمزگان قابل توجه هستند، مورد اشاره قرار گیرند. بر همین اساس در جدول شماره ۲ این فضاها به‌طور خلاصه معرفی شده‌اند:

جدول ۲. مهم‌ترین فضاهای موجود در نظام پیکره‌بندی خانه‌های روستایی استان هرمزگان به همراه توضیح عملکردی آن‌ها

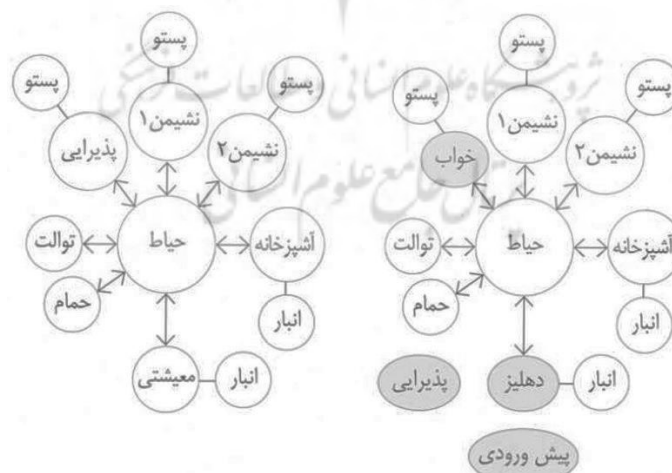
نمونه	توضیح عملکردی	فضا
	<p>حیاط یکی از مهم‌ترین فضاها در نظام پیکره‌بندی خانه‌های روستایی استان هرمزگان است. که علاوه بر عملکرد زیستی دارای کارکرد معیشتی نیز می‌باشد. کاربردهای معیشتی حیاط شامل نگهداری دام و طیور، وجود باغ در بخشی از حیاط و خشکاندن محصولات کشاورزی (خرما) می‌باشد. علاوه بر این فعالیت‌های دیگری مانند شست و شوی ظروف و لباس، پارک ماشین، استراحت شبانه و پهن کردن رخت نیز در حیاط انجام می‌گیرد. در برخی روستاها که ساکنین آن‌ها سابقه زندگی کپرنشینی دارند، خانه‌ها فضای محصور به‌عنوان حیاط ندارد؛ بلکه معمولاً از فضای باز جلو خانه به‌عنوان حیاط استفاده می‌شود. چنین روستاهایی بیشتر در نواحی شرقی استان قابل رویت هستند.</p>	حیاط
	<p>ایوان یکی از مهم‌ترین فضاها در معماری خانه‌های روستایی در استان هرمزگان است. این فضا با ایجاد ارتباط میان فضای درون و فضای بیرون، نقش یک مفصل فضایی را ایجاد نموده و فعالیت‌هایی چون نشستن، استراحت شبانه، پهن کردن محصولات باغی و یا صید و مواردی از این قبیل در این فضا انجام می‌گیرد</p>	ایوان
	<p>یکی از مهم‌ترین فضاها در خانه‌های روستایی استان هرمزگان، انبارها هستند. با مطالعه گونه‌های برداشت‌شده می‌توان انبارها را در دودسته مورد مطالعه قرار داد. انبارهای که مختص فضاهای دامی هستند، جهت انبار علفه مورد استفاده قرار می‌گیرند و در نزدیکی فضای دامی قرار دارند. این نوع انبارها معمولاً بافاصله نسبت به فضاهای زیستی ساخته می‌شوند و یکی از ملزومات فضای دامی محسوب می‌شوند. دسته دوم انبارها و پستوهایی هستند که داخل فضای زیستی ساخته می‌شوند و جهت نگهداری از وسایل زندگی که علاقه‌ای به در معرض بودن آن‌ها نیست مورد استفاده قرار می‌گیرند. این انبارها یا به‌صورت مجزا در جوار فضاهای زیستی ساخته می‌شوند و یا در داخل فضا به‌صورت یک پستوی کوچک و یا یک حمام کوچک که کاربری انبار پیدا کرده است، مشاهده می‌شوند.</p>	انبار
	<p>اکثر روستائیان استان هرمزگان اگر حتی معیشت دامداری نداشته باشند، معمولاً چند رأس دام جهت معیشت اهلی خانه نگهداری می‌شود. بنابراین وجود فضای دامی در این خانه‌ها موضوعی الزامی است. به دلیل گرمای هوا معمولاً این فضا در به‌صورت آغل‌های نیمه‌باز و یا کپر در محوطه حیاط ساخته می‌شود.</p>	آغل دام
	<p>آشپزخانه در خانه‌های روستایی استان هرمزگان به‌عنوان فضایی جهت پخت‌وپز است. علیرغم وجود آب در آشپزخانه، شست و شوی ظروف معمولاً در حیاط انجام می‌گیرد. این امر متأثر از عدم علاقه اهالی به وجود فضای خیس در داخل فضای زیستی است. قرارگیری سرویس بهداشتی در خارج از فضای زیستی نیز از دیگر مصادیق این مهم است. معمولاً در زندگی و تفکر روستائیان، بخش زیستی از اهمیت زیادی قرار دارد و لذا عملکردهای خدماتی مانند آشپزخانه، سرویس بهداشتی، انبار و ... را معمولاً خارج از این بخش و با دسترسی مجزا بنا می‌نمایند.</p>	آشپزخانه
	<p>یکی از مهم‌ترین فضاها در معماری خانه‌های روستایی استان هرمزگان هال است. تقریباً تمام خانه‌های بررسی شده در این پژوهش دارای این فضا هستند که علاوه بر عملکرد تقسیم فضا معمولاً به‌عنوان یکی از فضاهای اصلی نشیمن و خواب خانواده مورد استفاده قرار می‌گیرد. قرارگیری هال بلافاصله پس از ایوان و امکان استفاده حداکثری از باد و کوران در این فضا باعث شده که هال در منازل روستایی فضایی خنک و مطلوب باشد. با توجه به اهمیت این فضا در مواردی نیز با تعبیه بادگیر در سقف هال، امکان تهویه در آن را افزایش داده‌اند</p>	هال

	<p>با توجه به بررسی‌های به‌عمل‌آمده در اکثر خانه‌های روستایی استان هرمزگان اتاقی مخصوص پذیرایی از میهمان وجود دارد. این اتاق معمولاً از مبلمان و وسایل نوتری نسبت به سایر فضاها برخوردار بوده و عملکردی به‌جز پذیرایی و خواب مهمان ندارد. اما در پاره‌ای از موارد از این اتاق به‌عنوان فضای اهالی خانه نیز استفاده می‌شود.</p>	<p>اتاق مهمان</p>
	<p>در روستاهای ساحلی که دارای هوایی مرطوب هستند فضایی به‌عنوان اتاق بادگیر در خانه ساخته می‌شود که امروزه به دلیل وجود تأسیسات سرمایشی، استفاده از این فضا بسیار محدود شده است.</p>	<p>اتاق بادگیر</p>

در تحلیل گونه‌های مسکن روستایی از منظر نظام عملکردی، مهم‌ترین یافته‌ها شامل موارد ذیل هستند:

- یکی از مسائل مهم در مسکن روستایی استان هرمزگان، نحوه چیدمان فضاها کنار یکدیگر است. جایگیری فضاهای زیستی، خدماتی و معیشتی در پلان تقریباً تعیین‌کننده نوع رابطه این فضاها با یکدیگر است. بر اساس مشاهدات صورت گرفته، تقریباً در تمام خانه‌ها، فضاهای زیستی و معیشتی با یکدیگر مجاور نیستند. دلیل این امر را می‌توان آلودگی فضاهای معیشتی (مخصوصاً دامی) مانند بو و مزاحمت‌های دیگر دانست. بر همین اساس معمولاً فضای معیشتی بافاصله نسبت به فضای زیستی ساخته می‌شود. این موضع در ارتباط با فضاهای خدماتی به‌گونه‌ای متفاوت است به‌نحوی که مجاورت فضاهای زیستی و فضاهای خدماتی مانند انبارها ممانعتی وجود ندارد. با این حال وجود فاصله میان بخش زیستی و سرویس بهداشتی (به‌ویژه توالت) در خانه‌های روستایی کاملاً مشهود است. در کل اهالی روستا معمولاً علاقه‌ای به اختلاط فضاهای خیس با بخش زیستی ندارند.

شکل ۳. دیاگرام روابط فضایی خانه‌های بومی روستایی استان هرمزگان

- آنچه از روستاهای مورد بررسی در سطح شهرستان قابل مشاهده است، وجود تفاوت در معماری روستایی نیمه غربی با سایر مناطق است. در معماری مسکونی روستاهای نیمه غربی، عملکردها متنوع‌تر و فضاهای دارای

تعاریف خاص و مشخص تری هستند. یکی از عملکردهای اصلی در این گونه‌ها، وجود فضایی با عنوان پیش‌ورودی و دهلیز است. فضای پیش‌ورودی یک بخش کوچک و مشخص مقابل درب خانه است که جهت انتظار در سایه، نشستن و گفت‌وگو با همسایگان و فعالیت‌هایی از این دست استفاده می‌شود. دهلیز فضایی است که یک مرحله به فضای خصوصی خانه نزدیک‌تر و بخش نیمه‌خصوصی خانه می‌باشد. دهلیز به‌عنوان فضای انتظار افراد نامحرمی است که اجازه ورود به داخل حیاط را ندارند. درب‌های دهلیز در محلی تعبیه می‌شوند که از بیرون فقط دیوار روبرو دیده‌شده و دید مستقیم به حیاط مسدود می‌شود که این نوع دهلیز را "خواجه واگردان" می‌نامند. معمولاً دهلیز دارای دو درب می‌باشد که یکی به پیش‌ورودی یا کوچه باز شده و دیگری به حیاط دسترسی دارد. این ورودی‌ها طوری تعبیه می‌شوند که روبروی هم نبوده و دید به حیاط مسدود شود.

- در خانه‌های سنی نشین نیمه غربی شهرستان روابط تقدم و تأخر فضاها دارای تعریفی مشخص‌تر و جامع‌تر می‌باشد. پس از ورود به بنا (ورود به دهلیز)، یک یا دو اتاق مخصوص پذیرای وجود دارد که دسترسی به این فضاها قبل از ورود به حیاط امکان‌پذیری می‌باشد. فضاها پذیرایی معمولاً علاوه بر دسترسی از دهلیز، یک ورودی هم از حیاط دارند که جهت سرویس‌دهی میزبان استفاده می‌شود. در برخی از نمونه‌ها یک سرویس بهداشتی نیز در دهلیز یا نزدیک اتاق پذیرایی تعبیه شده است که ارتباط مهمان با داخل خانه را به حداقل خود می‌رساند.

- ورود به بنا در منازل بخش‌های مختلف شهرستان متفاوت است. در اکثریت موارد ورود به خانه از طریق یک یا چند ورودی در قالب درب‌های ساده به حیاط صورت می‌گیرد. این ورودی‌ها به دو صورت سواره و پیاده در جداره‌های حیاط تعبیه شده‌اند. از جمله مهم‌ترین دلایل وجود تعدد ورودی‌ها در بنا، عرصه وسیع خانه است. بنابراین وجود چند ورودی در اضلاع مختلف باعث سهولت دسترسی به محوطه از طریق چند ورودی است. همچنین وجود نسبت فامیلی میان واحدهای همسایگی در مناطق روستایی و لزوم دسترسی به خانه‌ها از جهه‌های مختلف از دیگر دلایل تعبیه ورودی‌های مختلف در جداره‌های بیرونی بناها در خانه‌های روستایی هرمزگان است.

- تقریباً در اکثر خانه‌های بررسی شده، بخش زیستی خانه دارای ایوان است. این فضا به‌عنوان فضایی نیمه‌باز، فضای بسته داخل را با فضای باز حیاط ارتباط می‌دهد. این نوع از ارتباط نوع مطلوبی از رابطه فضاها می‌باشند که سلسله‌مراتب ورود به فضای زیستی خانه را تعریف می‌نماید. علاوه بر سلسله‌مراتب، وجود ایوان باعث ایجاد تأثیرات مثبت اقلیمی در ارتباط با فضای زیستی خانه می‌شود.

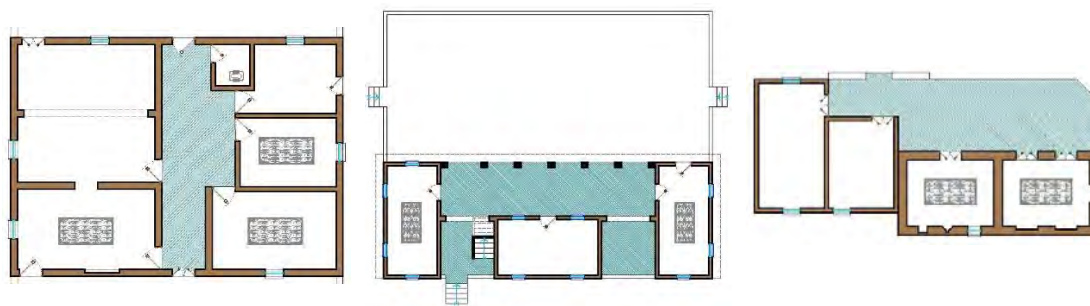
- یکی دیگر از نکاتی که تقریباً در اکثر خانه‌های مورد بررسی مشاهده شد، وجود یک پستو یا حمام در انتهای تمامی اتاق‌ها بود که از این فضاها به‌منظور نگهداری و قرار دادن لباس‌ها و وسایل زندگی استفاده می‌شود.

- در گونه‌های مسکونی مورد بررسی سه نوع فضا در بخش‌های زیستی بنا قابل رویت است:

۱. خانه‌هایی که بخش زیستی آن‌ها ایوان نداشته و دسترسی فضاها مستقیماً از فضای باز انجام می‌گیرد. در این نوع به دلیل وجود نداشتن فضای واسطه، تأثیرات سوء اقلیمی بیشتر نمود دارد. این نوع معماری بیشتر در بخش‌هایی از استان قابل رویت هستند که ساکنین آن‌ها پیش‌تر سابقه کپرنشینی داشته‌اند.

۲. بناهایی که دارای ایوان بوده و این ایوان علاوه بر اینکه به عنوان مفصل ارتباطی فضای باز و بسته است، به عنوان فضای تقسیم، دسترسی به فضاها را نیز امکان پذیر می نماید.

۳. نوع سوم فضاهایی هستند که دارای فضای تقسیم هال هستند. این فضا معمولاً از سکو، ایوان و یا حیاط دسترسی گرفته و بقیه فضاها با این فضا (هال) ارتباط دارند. با توجه به مسائل اقلیمی این نوع فضا را می توان یک ارتباط مفید اقلیمی دانست.

شکل ۶. دسترسی به فضاهای زیستی به واسطه هال

شکل ۵. دسترسی به فضای زیستی به واسطه ایوان

شکل ۴. دسترسی به فضای زیستی بدون واسطه

- تحلیل نظام کالبدی

مهم ترین چالش در ارتباط با معماری اقلیم گرم و مرطوب هرمزگان، ایجاد شرایط تهویه در بنا به صورت طبیعی است. اگرچه امروزه به واسطه استفاده از سیستم های سرمایشی برقی، موضوع تهویه و ایجاد شرایط آسایش تا حد زیادی مرتفع شده است اما این در حالی است که استفاده از الگوهای معماری پایدار جهت ایجاد تهویه طبیعی در ابنیه یکی از مهم ترین ویژگی های معماری بومی به ویژه در روستاهای این منطقه است. با این توضیح بخش زیادی از راهکارهای کالبدی به کاررفته در این ابنیه در جهت پاسخ به این نیاز اقلیمی ایجاد شده است.

- برداشت های انجام شده در سطح شهرستان نشان می دهد که شیوه پاسخ گویی به مسائل اقلیمی و آب و هوایی در بخش های مختلف متفاوت است؛ این موضوع در بخش های ساحلی با تعبیه بادگیر و در سایر بخش ها با طراحی درب های چوبی با مشبک های بالای آن، تعبیه دو باز شو عریض روبروی هم و استفاده از کپر انجام گرفته است.

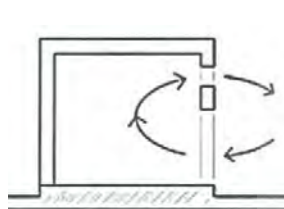
- در اکثر خانه های بررسی شده کشیدگی بنا شرقی غربی است که این موضوع باعث استفاده حداکثری از نسیم های مطلوب محلی و نور روز است. همچنین الگوی هندسی ساخت در اکثر این خانه ها برگرفته از سه الگوی I شکل، U شکل و حیاط مرکزی است. استفاده از چنین فرم هایی در ساخت بنا باعث می شود که در طول روز حداقل یک جبهه در سایه قرار داشته باشد.

- یکی از اصلی ترین عناصر بنا که تأثیر زیادی در هوای داخل اتاق ها دارد، بازشوها هستند. در این ارتباط نوع بازشو، محل قرارگیری آن و ابعاد و جنس بازشو از اهمیت خاصی برخوردار است. در این ارتباط انواع بازشوهای استفاده شده در گونه های مختلف مسکن روستایی هرمزگان را می توان در سه دسته به شرح زیر تقسیم نمود:

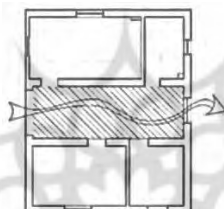
۱. بیشترین نوع بازشو که در خانه‌های روستایی هرمزگان قابل مشاهده است، بازشوهایی با ابعاد کوچک و نزدیک به کف اتاق است. این ارتفاع کم بازشو باعث محدود شدن سطح آفتاب‌گیر کف اتاق شده و بخش پایینی ارتفاع اتاق که فضای نشستن افراد است را خنک می‌کند. این مکان‌یابی باعث می‌شود که جریان هوای خنک از کف وارد اتاق شده و با جابجایی لایه‌های گرم هوا در لایه‌های بالایی اتاق، همواره کوران و جریان هوا برقرار باشد. از دیگر ویژگی‌های این پنجره‌ها نداشتن شیشه است. در واقع این بازشوها، پنجره‌هایی با درب‌های چوبی هستند که به داخل باز می‌شوند و در مقابل آن‌ها حفاظی با میله‌های فلزی ساخته می‌شود.

۲. نوع دوم بازشوهایی با ابعاد بزرگ و در دو طرف فضای مرکزی هال و یا اتاق‌ها می‌باشند که دارای پنجره‌هایی شیشه‌ای بوده و توسط پرده‌های ضخیم، نورگیری این نوع پنجره محدود می‌شود. این نوع بازشوها باعث کوران شدید هوا در فضای مرکزی بنا شده و اتاق‌ها نیز که از این فضای مرکزی دسترسی می‌گیرند خنک می‌شوند.

۳. نوع سوم بازشوهایی هستند که شامل یک درب و یک پنجره کوچک بالای آن می‌باشند. پنجره کوچک بالای درب معمولاً به صورت مشبک ساخته می‌شود و علاوه بر کاربرد اقلیمی، به واسطه بازی با نور، کیفیت فضایی مطلوب‌تری را برای فضای داخل ایجاد می‌نماید.

شکل ۹. بازشو نوع سوم

شکل ۸. بازشو نوع دوم

شکل ۷. بازشو نوع اول

- در بررسی بناهای مورد مطالعه در این تحقیق مشاهده می‌شود که کف ساختمان توسط کرسی چینی در ارتفاع بالاتری نسبت به حیاط قرار گرفته است. این امر علاوه بر اینکه مانع ورود رطوبت به دیوارها و کف بنا می‌شود، از سکوی ساخته شده در مقابل ساختمان به عنوان فضایی جهت نشیمن و خواب به ویژه در شب‌ها استفاده می‌شود.

- استفاده از ایوان و سایبان در اکثر خانه‌های روستایی منطقه قابل مشاهده است که معمولاً در جبهه اصلی (غالباً جنوبی) دیده می‌شود. این امر سبب آن می‌شود که نور به صورت غیرمستقیم به فضاها رسیده و آفتاب کمتر به جداره‌ها و بازشوها بتابد. با توجه به مشاهدات و پلان‌های برداشت شده، استفاده از ایوان در مقابل فضاهای زیستی موضوعی معمول است. در تعدادی از بناها علاوه بر ایوان ساخته شده توسط مصالح بنایی، یک لایه ساختمان ساخته شده از چوب و شاخ و برگ درختان نخل نیز مقابل ایوان ساخته می‌شود که با کاهش تابش آفتاب به فضای نیمه‌باز ایوان، فضای ایوان را مطلوب‌تر می‌کند. در برخی از نمونه‌ها ضلع باز ایوان توسط بلوک به صورت یک دیوار مشبک ساخته می‌شود که این امر باعث کاهش تابش آفتاب به فضای نیمه‌باز ایوان می‌شود.

- استفاده از بادگیر در بخش‌های ساحلی و دارای رطوبت در سطح شهرستان رایج است. بادگیرها به دو صورت ساخته می‌شوند: در برخی از خانه‌ها بادگیرها روی یک فضای مرکزی داخلی مانند هال ساخته می‌شوند و

- معمولاً با ایجاد یک بازشو در ضلع دیگر فضا باعث ایجاد تهویه عبوری در فضا می‌شوند. نوع دیگر بادگیرها نمونه‌هایی هستند که بادگیر روی یک اتاق ساخته می‌شود که این اتاق به‌عنوان "اتاق بادگیر" شناخته می‌شود و به‌عنوان اتاق تابستان نشین کاربرد دارد. در این نوع نمونه‌ها علاوه بر بادگیر، بازشو دیگری به‌جز درب اتاق وجود ندارد.
- یکی از عناصری که معمولاً در اکثر خانه‌های بومی روستایی استان مشاهده می‌شود، اتاق‌های بالاخانه است. این فضا شامل تک اتاق‌هایی هستند که در طبقه اول ساخته شده و دارای دو ردیف پنجره روبروی یکدیگر هستند و از این اتاق‌ها معمولاً در تابستان استفاده می‌شود.
  - روشنایی فضاها در مناطق روستایی معمولاً از دو طریق غیرمستقیم از طریق ایوان‌ها و مستقیم از طریق بازشوهایی با ابعاد کوچک درون اتاق‌ها تأمین می‌شود. این بازشوها دارای درب‌های چوبی و بدون شیشه هستند که کنترل ورود نور را امکان‌پذیر می‌کنند. بررسی‌های انجام شده نشان‌دهنده تمایل به استفاده حداقلی به نور طبیعی جهت روشنایی فضاهای داخلی است؛ چراکه به دلیل هوای گرم استان، تابش مستقیم نور آفتاب به درون فضاها عامل نامطلوب محسوب می‌شود و فضاهای داخلی عموماً از طریق نور مصنوعی روشن می‌شوند.
  - هندسه در پلان با ساخت تدریجی بنا رابطه دارد. با نگاهی به گونه‌های مطالعه شده می‌توان تأثیر ساخت تدریجی را بر شکل پلان و سازمان‌دهی آن مشاهده کرد. معمولاً خانه‌هایی که ساخت تقریباً یک‌باره دارند، دارای پلانی طراحی شده با شکل هندسی منظم دارند؛ اما در جاهایی که ساخت بنا به‌صورت تدریجی انجام گرفته باشد، (مخصوصاً در روستاهایی که خانه‌های مردم حیاط ندارد و ساکنین آن سابقه کپرنشینی داشته‌اند)، خانه دارای نظم و سازمان‌دهی منظمی نیست و نوعی پراکندگی در محوطه بنا وجود دارد.
  - میزان استفاده از تزئینات در بخش‌های مختلف شهرستان متفاوت است. عموماً در بخش‌های غربی و ساحلی که سابقه ساخت‌وساز و قدمت بیشتری وجود دارد، تزئینات در قالب تزئینات بادگیر، نماهای کارشده و دارای هندسه منظم، مشبک‌های ساخته شده در بالای درب‌ها و دیوارها، جان‌پناه‌ها ایوان‌های ستون‌دار و قوس‌های ساخته شده در پنجره‌ها به کاررفته است. بیشترین تزئینات مربوط به بخش‌هایی است که مشاغل مربوط به دریا وجود دارد و ارتباطات گسترده‌ای با کشورهای حاشیه خلیج فارس دارند. در بخش‌های شرقی استان که هندسه بنا به‌صورت نامنظم‌تر ساخته شده است، استفاده از تزئینات نیز کمتر از نیمه غربی و جنوبی است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به موضوع گونه‌شناسی مسکن بومی پیراشهر بندرعباس از دو بعد نظام عملکردی و نظام کالبدی پرداخته است. در تحلیل نظام عملکردی، ویژگی‌های معماری بومی روستایی شهرستان از منظر کارکرد فضاها و روابط آن‌ها در پیکره‌بندی بنا مورد تحلیل قرار گرفته و در تحلیل نظام کالبدی، به معرفی عناصر فضایی به کاررفته در این نوع معماری و ویژگی‌های شکلی و اقلیمی آن‌ها مورد تأکید قرار گرفته است. در ادامه جمع‌بندی موارد عنوان شده به تفکیک دو نظام موردبحث ارائه شده است.

نظام عملکردی

- حیاط یکی از عناصر اصلی در معماری خانه‌های روستایی استان هرمزگان است که دارای انواع مختلفی چون محوطه مقابل خانه، حیاط‌های نیمه محصور و حیاط‌های کاملاً محصور است. بخش زیادی از فعالیت‌های زیستی، معیشتی و گاه خدماتی در این فضا (حیاط) انجام می‌پذیرد. در اکثر این معماری‌ها، حیاط به‌عنوان فضای تقسیم‌کننده و خدمات‌دهنده به فضاهای پیرامون آن عمل کرده و به همین جهت از لحاظ طراحی واجد اهمیت ویژه‌ای است. کلیه دسترسی‌ها به فضاهای زیستی، خدماتی و معیشتی از طریق حیاط انجام می‌گیرد و هیچ بنایی به‌صورت مستقیم به بیرون از خانه دسترسی ندارد.

- عرصه بندی بخش‌های خدماتی و دام معمولاً جدا از بخش زیستی و معیشتی است و مزاحمتی برای این بخش‌ها ایجاد نمی‌کند. همچنین به دلایل بهداشتی، سرویس‌های بهداشتی نیز در خارج از بخش زیستی و بافاصله با آن ساخته می‌شود. همچنین به دلیل تمایل ساکنین به عدم استفاده از آب در فضای بسته زیستی، فعالیت‌هایی مانند شست و شوی ظروف نیز در حیاط انجام می‌گیرد (علیرغم اینکه آشپزخانه در درون فضای زیستی ساخته شده است).

- اتاق نشیمن، اتاق پذیرایی و آشپزخانه، اجزای اصلی بخش زیستی گونه‌های مسکونی بوده و این گونه‌ها عموماً فاقد اتاق خواب مجزا بوده و در واقع اتاق نشیمن این گونه‌ها چند عملکردی است.

- ایوان یکی دیگر از عناصر اصلی در معماری خانه‌های روستایی استان هرمزگان است. مهم‌ترین کارکرد این عنصر از نظر عملکردی، استفاده از آن به‌عنوان نشیمن و انجام فعالیت‌های روزمره است. علاوه بر این، ایوان نقش مفصل در ارتباط میان فضای باز حیاط و فضای بسته درون خانه را دارد که این امر توجه به سلسله‌مراتب در شکل‌گیری نظام پیکره‌بندی این خانه‌ها را نمایش می‌دهد.

- فضای پذیرایی یکی از عملکردهای مهم بنا است که مکان قرارگیری آن در نزدیک ورودی است. با توجه به اهمیت مهمان در فرهنگ جنوبی، معمولاً بهترین و زیباترین وسایل و مبلمان خانه در پذیرایی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

- اکثر خانه‌های روستایی در استان هرمزگان حول یک فضای مرکزی به‌عنوان هال شکل گرفته است که این فضا معمولاً از دو طرف دارای مسیر عبور جریان هوا بوده و در روستاهای ساحلی، یک بادگیر بر روی سقف هال ساخته می‌شود. به این ترتیب امکان تهویه مناسب‌تری برای این فضا فراهم می‌شود.

نظام کالبدی

- جهت کشیدگی بنا غالباً شرقی- غربی و جبهه اصلی آن‌ها رو به جنوب است.

- استفاده از بادگیر روی فضای مرکزی یا به‌صورت یک اتاق مجزا به‌عنوان اتاق بادگیر در روستاهای موجود در بخش‌های ساحلی استان قابل مشاهده است.

عموماً پنجره‌ها در ارتفاعی پایین (حدود ۲۰ تا ۳۰) سانتی‌متر نسبت به کف اتاق واقع شده‌اند. این وضعیت آسایش محیطی بیشتری از نظر تبادل هوا و نور ایجاد می‌کند.

- در بناهای مسکونی روستاهای هرمزگان سطح بازوها عموماً کم و فضای داخل اتاق نیز به همان میزان تاریک می‌باشد. تهویه هوای گرم بخش‌های بالایی اتاق به‌وسیله روزنه‌های تزئینی که بالای سردرها تعبیه شد انجام می‌گیرد.

- ایوان یکی از عناصر مهم کالبدی در معماری روستایی استان هرمزگان است. وجود ایوان علاوه بر نقش عملکردی آن به عنوان مفصل میان فضای باز حیاط و فضای بسته داخل، به عنوان یک تابش بند، جلو برخورد مستقیم آفتاب به بدنه اصلی بنا را می‌گیرد.

- معمولاً مصالح مصرفی در بناهای قدیمی که از مصالح بومی استفاده شده است، سنگ، خشت و دیوارهای قطور می‌باشد که ظرفیت حرارتی مناسب و ضریب انتقال حرارتی پایین دارند و به همین جهت تبادل حرارت در این بناها به حداقل ممکن می‌رسد.

علاوه بر موارد عنوان شده مهم‌ترین نتیجه‌ای که از این تحقیق حاضر قابل برداشت است، وجود تفاوت ساختاری معنادار در الگوهای معماری بومی روستاهای شرقی پیراشهر بندرعباس با روستاهای نواحی شمالی و غربی آن است. به نظر می‌رسد علت این موضوع در پیشینه ایلاتی و عشایری نواحی شرقی در مقایسه با روابط تجاری بیشتر با کشورهای خلیج فارس در ساکنین روستاهای نواحی شمالی و غربی بندرعباس باشد. به بیانی دیگر در نواحی شرقی به دلیل پیشینه ایلاتی ساکنین، مردم گرایش سنتی بیشتری دارند و همین امر باعث تبعیت آن‌ها از الگوهای سنتی زندگی عشایری شده است؛ این در حالی است که اهالی روستاهای نواحی شمالی و غربی شهرستان به دلیل ایجاد روابط تجاری با کشورهای حوزه خلیج فارس، سبک معماری مدرن‌تری را در پیش گرفته‌اند و همین موضوع نیز در ساختار کالبدی و کارکردی معماری آن‌ها نیز نمود یافته است. در ادامه برخی از مهم‌ترین تفاوت‌های ساختاری در معماری این سه حوزه جغرافیایی با یکدیگر مقایسه شده است:

جدول ۳. مقایسه برخی از مهم‌ترین تفاوت‌های ساختاری در معماری روستاهای نواحی شرقی، شمالی و غربی پیراشهر بندرعباس

ویژگی	نمود در معماری خانه‌های روستایی نواحی شرقی	نمود در معماری خانه‌های روستایی نواحی غربی	نمود در معماری خانه‌های روستایی نواحی شمالی
تنوع عملکردی فضاها	تعدد فضایی کم و در مقابل تنوع عملکردی در تک فضاها زیاد است.	تعدد فضایی زیاد و هر فضا عملکرد خاص خود را دارد.	تعدد فضایی نسبتاً زیاد و در برخی از فضاها تنوع عملکردی مشاهده می‌شود.
الگوی ورودی	الگوی ساده ورود و فاقد پیش فضا	ورودی متشکل از چند فضا است که باعث ایجاد سلسله‌مراتب در ورودی می‌شود.	معمولاً ورودی دارای بخش پیش فضای ساده است.
الگوی حیاط	فاقد حیاط	دارای حیاط با الگوی مرکزی	دارای حیاط با الگوی خطی و یا مرکزی
سلسله‌مراتب فضایی	بسیار کم	بسیار زیاد	در حد متوسط
تنوع تزئینات	خانه‌ها دارای تزئینات بسیار کم هستند	خانه‌ها دارای تزئینات نسبتاً زیاد هستند.	خانه‌ها از نظر تزئینات در سطح میانه هستند.
ایوان	اکثر خانه‌ها فاقد ایوان هستند	اکثر خانه‌ها دارای ایوان هستند	ایوان تا حد زیادی در خانه‌ها تعبیه شده است

- آبرون، علی اصغر؛ عباس زاده، شهاب؛ عسمری رابری، اباصت. ۱۳۹۶. ارزیابی تغییرات ساختار معماری مسکن و عرصه حیاط در روستاها (مطالعه موردی ریاب خراسان رضوی)، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۹: ۳۵-۵۰.
- اکرمی، غلامرضا. ۱۳۹۰. رازهای معماری روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱: ۲۵-۴۸.
- امینیان، سعید؛ جانی پور، بهروز؛ سهرابی، ثریا. ۱۳۹۰. گونه‌شناسی مسکن روستایی استان هرمزگان، تهران: انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- جام کسری، محمد. ۱۳۸۹. بهسازی بافت باارزش روستایی، فرایندی از ذهنیت تا عینیت، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱: ۶۱-۷۲.
- راهب، غزاله. ۱۳۹۴. واکاوی مفهوم گونه در مسکن بومی و تعیین رویکردی برای دسته‌بندی گونه‌های مسکن روستایی در ایران، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۰: ۳-۱۸.
- رستمی، سعید؛ حیدری، علی اکبر؛ پیوسته گر، یعقوب. ۱۴۰۰. تحلیلی بر نقش معیشت بر شکل سکونتگاه‌های روستایی نواحی ساحلی شهرستان بندرعباس مورد پژوهی: روستای بوستانو، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۱۱، شماره ۴۲.
- رحیمی زاده، نیلوفر؛ عطاریان، کورش؛ دیده‌بان، محمد. ۱۳۹۹. گونه‌شناسی مسکن روستایی شهرستان بروجرد بر پایه الگوهای بومی ساختاری - کالبدی (نمونه موردی: روستای کوشکی سفلی)، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۹، شماره ۱۷۱: ۳۵-۴۸.
- زرگر، اکبر. ۱۳۹۳. درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- سرتیپی پور، محسن. ۱۳۸۴. شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران، هنرهای زیبا، شماره ۲۲: ۴۳-۵۲.
- سرتیپی پور، محسن. ۱۳۹۰. پدیدارشناسی مسکن روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳: ۳-۱۴.
- قاسمی، علی؛ رستمعلی‌زاده، ولی الله. ۱۳۹۵. اثرات وام مسکن روستایی در تغییرات زندگی روستایی، مسکن و محیط روستا، ۱۳۹: ۶۷-۸۴.
- معقولی، نادیا؛ احمدزاده، معصومه. ۱۳۹۶. گونه‌شناسی مسکن روستایی شهرستان سوادکوه از نظر معماری و سازه، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۶۰: ۸۷-۱۰۲.
- سرتیپی پور، محسن. ۱۳۸۴. شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران، هنرهای زیبا، شماره ۲۲: ۴۳-۵۲.
- شهبازی احمدی، صدیقه. ۱۳۹۲. گونه‌شناسی بادگیرهای سنتی در معماری مسکونی استان هرمزگان، پژوهش‌نامه فرهنگی استان هرمزگان، دوره ۳، شماره ۵: ۸۹-۱۰۵.
- معماریان، غلامحسین، دهقانی تفتی، محسن. ۱۳۹۷. در جست‌وجوی معنایی نو برای مفهوم گونه و گونه‌شناسی در معماری، (مطالعه موردی: خانه گونه تالاردار شهر تفت)، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۶۲: ۲۱-۳۸.
- معماریان، غلامحسین؛ طبرسا، محمدعلی. ۱۳۹۲. گونه و گونه‌شناسی معماری، نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۶: ۱۰۳-۱۱۴.
- میرریاحی، سعید؛ مجیدی، رومینا. ۱۳۹۰. شناخت فرایند شکل‌گیری کالبد روستای سنگان شهرستان تهران، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۴.
- Alexander, Christopher & others. 1977. **A pattern language: towns, buildings, construction**, New York, Oxford University Press.
- Lang, Jon. 1987. **Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design**, New York: Van Nostrand Reinhold.

- Oliver, Paul, Bridge, Alexander. 2007. **Atlas of Vernacular Architecture of the World**, Routledge. K.R. Uni . 1965. **Social Factors in Housing**, 'The rural habitat', Editors: David Oakly, K.Ramman UNNI, The School of planning & Architecture, New Delhi.
- Rapoport, Amos. 1969. **House- Form- Culture**, foundation of cultural Geography series, New York: Pearson; 1st edition

